

կոտորանքին ոգւոյն դժպէսի: Այս ինքն, թէ վերք
 ընդունած էին քաղիքեղոնք ժողովոյն վարդապետու-
 թիւնն: Հայք որ Յունաց հետ այնպէս կը մարա-
 ւէին այս նկատմամբ, ի հարկէ պիտի զբոհուէին
 պայտօթի լսելով այս համբան: Դառնանք պատմութեան կարգին:

(Ըբբան-նիւն)

Հ. Ն. ԱՊՐԻՆՆ

ՄԱՅՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՒՅԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ԹԱՆԻՐԻԶԻ

յոսոյն ձեռագրաց Ս. Աստուածածին եկեղեցոյն
 Ղալայի կամ Բերքայմայի:

(Ըբբան-նիւն)

67.

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՌՃԺՐ = 1663:

ԹՈՒՂԹՐ 163: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 15X11X4 սմ.:
 — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին: — ԳԻՐ ՆՍՈՐ. Թանաք սեւ,
 սկզբնատողերը, վերնագրերն ու սկզբնատողը կար-
 քի, վարդազոյն, լեզու-տող 25, իսկ սկսեալ 122 էջէն
 17: — ՆԻԻԹՐ ԹՈՒԹ: — ՆԱԶՄ կաշնպատ փայտ: —
 ՄԱԳԱՆԱԹԵՍ ԳԱԶԳՆԱԿ լայն: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԸ հիւ-
 ցած, աղտոյած եւ պակասներով: — ԴԱՅԱՐԻ ԹՈՒՂԹՐ
 զոնթ լայն, որովհետեւ եղածները նոր գրուածներով
 եւ բազմաթիւ զորագործներով լցուած են: — ԼՈՒՍԱՆ-
 ՑԱՆԱԳՐՈՒՆ ու զարդազոյն խիստ քիչ եւ տղնդ: —
 ԴԻՂԻՍՏ տէր եւ տեղ ախպար: — ԹՈՒՆԱԿԱՆ ՌՃԺՐ
 = 1663 թուին յետոյ որովհետեւ էջ 116ա կը զոյն այս
 թուականին օրացոյցը, եւ ՌՃԺՐ = 1669 թուին առաջ
 որովհետեւ էջ 93բ այս թուին յիշատակութիւն մը կայ:
 Բայց յաւանաբար 1663 թուին է, նմանաբանով թէ օրա-
 ցոյցը ներկայ տարւոյն համար ըլլալ պէտք էր: — Զե-
 նագիրս այժմ կը պատկանի Միսաք ՏԵՐ-Արքայանանին:

Մատենան է Ժողովածու, որ կը պարունակէ:
 1. Ժամագրքը. էջ 1ա—115բ. 2. Տօմար. էջ
 116ա—118բ. 3. Ինչնատիոսի արքեպիսկոպոսի մարմնա-
 խաղաց փորձիւ. թէ զազուն խաղայ, շահէ եւ
 մեծութեան նշան է. էջ 122ա—133ա (մարմնի
 ցանազան մասերու խաղալու նշանակութիւնը):
 4. Առաջնաճաշակ պտորան մահուան առաջին
 մարդուն (տաղ այլ գրէ): էջ 133ա—բ. 5. Ամ-
 սուան 30 օրերուն բարի եւ շար ինչեղ (սկիզբէն
 մէկ իբրեւ կտրուած հանուած): էջ 154ա—159ա
 6. Երազահան (այլու բնական կարգով): էջ 139ա
 —152ա. 2. Երազախիս յայտնապէս երկու տարբեր
 զբերում միացումն է. առաջինը կը պարունակէ
 թիւ 1—2, այն է էջ 1—121, իսկ երկրորդը՝
 միացումը, այն է թիւ 3—6, կամ էջ 122—153:

ՅԵՐԱՍԱԿԱՆԳՐՈՒԹԻՒՆԻՒՄ: էջ 1ա. եւ բե-
 նիւմի (իսկ էջ 119բ կ'աւելցնէ) զբնիկ մէն ծառ
 մը մակն:

էջ 20բ. Հայոց Թիւնը աքճող առաքելի որդի
 մարգարիս Բուրգի ամբարն ժը Իսմանայմուան: (Անդ.)

Մարգարի որդի եղեալարի ժամայգիքն է ի նուառտ քի
 ծառայ որ այս գիւրե ով որ կառնի կարկայ Ա Բ հո-
 մեղայ առի Ա Բ որդեմ մարմ առի մեղայոր եմ եւ
 համայ առի որ չի առի եւ իմ հաւաւը դառաւ(տ)անին
 մեղա վեզն համայ առի լաւ ա (նոյնը էջ 121բ):

էջ 29բ. Հայոց Թիւնը աքճող մարգարի ծա-
 մագիրք. (անդ.) Եւ կը ետիկ մեի որայնայն Ա ման
 խաչիկի Ա ման Ա ման (երկեց) կա կակն Ա ման
 մաւ վեկ:

էջ 35բ. անուան մը մեծ գլմանին եւ որդեմանին:
 էջ 40բ. Իսմարգրի կոտորած կերպոր մեղանի
 որդի եղեալարի պապ:

էջ 45ա. անանայ մեղանի որդի մարտառի որդի
 ինչոր:

էջ 69ա. ի նկատ քի ծառայ եղեալի եւ ...

էջ 72բ. Ետիկ միտային ա:

էջ 86բ. ի նկատ քի ծառայ մարգարեա շատ
 պարով Ռ բարի պար (իսկ էջ 91ա կը գրուի նոյնի եւ
 կը շարունակուի) պն այահուն:

էջ 93բ. Եւ նաւերէնի որդի կարապետ (որ էս?)
 գիւրե առեցիմ գլա... ոս առեցի Բաւայ Ա Գ հո-
 մայ առեցի Ա Գ որդեմ մարմ առեցի շատուր (=
 սորա) գրողին առեցի կամ ժամայգիքի տղուն առեցի
 հայոց Թիւն աքճող յաւնի Ի Բ օրն Եւ շարաթ գիւրեցի
 մակն:

էջ 1. 3բ. մարգարի որդի եղեալարի ժամայգիքն է
 ի նուառտ քի ծառայ (նոյնը եւ էջ 119ա, 121ա,
 124բ եւն):

էջ 116ա. եւ բնիկանի գիւրեցի ծառայ աստոյ
 ամեն թիւն աքճիլ. օվ որ կարգայ առի շատ ապրի
 որդարի յիսուս իւր ծնողացն Ամեն (նոյնը էջ 131բ):

էջ 120ա. Ծառայ Թանթա. Թիւն աքճող գիւրեմ
 բերի Գ որ Եղապարի որ կամբըն մը կարկեցալ (= կար-
 գուեցալ) ի հայոց հայրապետութեա. որ արդայ ի
 զգլաւին Թաղապարութեան շահ սեղմանի հաւա-
 թատարութիւն սպեմանի ծառային. ի մեկովի Թաղա-
 ւորութեան միտային վին ծար մի քիմայ. Թիւն աքճող
 միտալ Թիւն աքճող ին. ինչ որ: աւեր պապու գիւրեցի?
 դրած էր: նմ որդարի հոգուն:

էջ 120բ. եւ բնեամի որդի: բնիկային .: Գի-
 րեցի .: ծառայ .: աստոյ ամեն .: այս էն վախան
 գիւրեցալ հոգուն .: սուսըն եկաւ .: Թիւն աքճիլ:

էջ 121ա. յիշատակու ապրիկի որդի Թաթարի:
 (անդ.) եւ որդի գիւրեցի ծառայ աստուծ Թաթին
 աքճող էի եւ օրհուեցի. Էնամար հան վարկապետին մեծ
 իւրեան կեանայ. նորայ օրհուեցիւն մեղ վերա
 պահի ինի մակն:

էջ 12.բ. Եւ իրեցի եղեալի որդի մարգարայ
 իրեց ամեն (գրեթէ նոյնը էջ 141ա):

էջ 125ա. Հայոց Թիւն աքճիլ

էջ 162ա. եւ ծառայ արմատ գիւր գրեցալ Թիւ
 աքճիլ:

(Անդ.) քիս ծառայ պետուս:

էջ 162բ. Ա. գնեայ մեղ մարգարեի նր հոգի եւ
 հաս ի Թիւնուն տկարութեան մարմ. գրեթէ փորձիւ
 այս է. Զգործն Էնամայ իմացաթ մեծ իմ առաքելութեա.
 վայ է. ախմար գրիւն. 2. եւ անարման եւ անգիտան
 մեղաւոր ծառայ գառապան գրեցի ի Թաման քաղաքն
 չեղեցիւն. Թիւն աքճիլ. 3. օվ եղալալ երեկ հանգիսի
 անայ կարգալով կամ աւերակեալ յիշեցեք ըլլաւոր որ

և. առևտանուն գառապարս եւ. ած ըզմեզ յիշէ ի միւսս անգամ իւր գալուստանն ամէն:

Ի՛շ 153ա. եւ. տէր գրիտորի որդի պետրոս եւ. գրեցի օրենս տէր: 2. եւ. գրեցի մարգարես: 3. եւ. գրեցի որդի բարսեղի որդի բենիամին Ժաւառ ձայ: 4. եւ. գրեցի մարտիրոս Ժաւառ ձայ բաւ: և. Աճիւն. տարին կոյան Նայմ-բերի ամսուն Ժոյ օրն է շրթի:

Ի՛շ 153բ. Թովն Աճիւն. եւ. միշտ ակնցի ի գիւղէն կամարկապցի եկի շնորհին նայ Հետ մեր Հո-գեւոր Հաւրի զազար վարդապետ որ էր Նի-բակ նր էլ-միածնայ. ինքն գնաց կարառուն. եւ. մեղ-յտէր միշտ երեցս եկի ի կէսէ. զաման եւ. Թէմուրկ, եւ. կացի, Ժմաւն բոյր. ի զաման:

Այս բոլորը օտար գրիշներէ Է- Բիթի-նյ Ի-սուրբ Լա՛ր գէշ գրութեամբ:

68.

ԱՏԵՆԻ ՍԱԳՄՈՍ

?

ԹՈՒՂԴԹ 229. — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԻՆ՝ 10×7×4 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մաքուր, միասին: — ԳԻՐ՝ Նօտր. Թա-նաթ՝ սև, սկզբնատողներ, վերնագրերը եւ սկզբնա-տողներն աղիւսագոյն կամ վարդագոյն, տող՝ 20: — ՆԻԻԹ՝ Թուղթ: — ԿԱՋՄ՝ կաշնպատ տախտակ: — ՄԱ-ԳԱՂԱՅԱՆԱՅ ՊԱՆԳԱՆԱՅ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ մա-քուր, բայց սկիզբէն ու մէջերէն Թերթեր կտորած հա-նուած. կազմը բերրուած: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԴԹ չկայ: — ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՂԱՐԹ, զարդագրեր են քիչ անա-րուեստ: — ԳՐԻՃ՝ տէր, տեղ եւ Թուական անծանօթ, որովհետեւ տող մ'անգամ յիշատակութիւն չկայ: — Չեռագրերս այժմ կը պատկանի Միսաթ Տէր-Արքա-նանի:

69.

ՃԱՇՈՑ

(1712 էն առաջ.)

ԹՈՒՂԴԹ 292 (նշանակուած 288, բայց 5—7 եւ 183 նիս): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԻՆ՝ 32×22×6 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մաքուր, նրկսին, իւրաքանչիւրը 23×6,5 սմ.: — ԳԻՐ՝ բոլորգիւ. Թանաթ՝ սև, վերնագրերը, սկզբնա-տողներն եւ սկզբնատողները աղիւսագոյն, տեղ տեղ ալ կանաչադան կապոյտ եւ սևադան կարմիր: Տող՝ 31 —33: — ՆԻԻԹ՝ Թուղթ: — ԿԱՋՄ՝ չունի. մնացած է միայն վերջին կողը, որ է կտորտած, կաշնպատ փայտ: — ՄԱԳԱՂԱՅԱՆԱՅ ՊԱՆԳԱՆԱՅ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ սկիզբէն, վերջէն եւ մէջերէն Թերթեր պակաս. բայց Թուղթներ անաղարտ է: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԴԹ՝ էլ 233բ: — ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՂԱՐԹԻՆ ու զարդագրերը՝ միջակ գործ: — ԳՐԻՃ՝ Արիստակէս քանապ, տէր Մարգարէ նրեց. տեղ եւ Թուական անյայտ, հնադրն Թուականը որ կը յիշուի յետին ստացողներէն՝ ԻմժԱՆ — 1712 թիւն է: — Չեռագրերս այժմ կը պատկանի Միսաթ Տէր-Արքա-նանի:

ԹԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՆԷ. Ի՛շ 46. Քաշա-նայք եւ Ժողովուրդք յորժամ լսէք զաւետարանս, լի բերանով Ա՛ն ողորմի ասացէք ձեռադոյ իմոյ. մեղա-պարտ գրչիս. արիստակէս քաշանայիս (այս երկու բա-ւերը զերուած եւ Հաղեւ Թէ գուշակիկ): Եւսմանայն ժամ փոխ ինձ:

Ի՛շ 172բ. Ձննրգեւեայ եւ զգածեայ. եւ զպար-սուեայ. զանմարս եւ զուճմարս. ըզմեզ լքեայ (եր-

կու բաւերը բոլորովն զերուած. պէտք է Հաղեւայ «արիստակէս քաշանայի») յիշեցէք ի քն. եւ ողորմի ասացէք ինձ եւ ծննազայ իմոյ. եւ նծ զվեշ լինէ յիւր արքայութիւնն ամէն:

Ի՛շ 172բ.—173ա (օտար գրչէ). Գարեհալ յիշե-ցէք ի քն եւ նծ ողորմի ասացէք նախելանցի շիրնի Հօրն խիմուս եւ մօրն եւ. ամենայն արեան առաւ մե-ր ձաւորաց իւրոյ որ էաւ գրիւքս ի ձեռաց այլապեայ եւ եւ յիշատակ ի դուռն եւր նախավայրին որը Հանդիպիք Հատուցէք աղօթիւք առ նծ զի վարքն ի Նմանէ առցէ Ռ «պ» տիկ եւ բերապատիկ աստ եւ ի Հանգերեւայն ամին (ամբողջը գրուած էրկիցս):

Ի՛շ 187ա. Էս առաքելիս գրչի տը Պրիկպոնի որիք առաքելին ինչի՞նք (??) օգնենէսէն. գիլադն մարինուսն, խոտերէն զաւորս:

Ի՛շ 200ա. 1832 Ներքոյ գրեալս նմ...:

Ի՛շ 204բ.—205ա. եւ եւսուրուն որդի մաղախի պետրոսն վանի յարի Թուխունուց նր սարիւիւն. Ա սեւշար (շուրջաւ). Ե շապի: Ա գտի: Ա աւետարան. Ա խուրուզայ. գեռն: Ա ազգայտփի. Ա մաշոց (= մաշ-տոց). Բ խալի Բ շա Խաւն: Ա ակմայ. Ա լակմալ Ա խու-նայուզ. պաղաղալի որդի մեղաւոր տերթուսն (տրա-ցուն) օգնենէն գրեցի. Թով. Աճկա: Ա չիթանոց. Ա շու-շայ մեռուեաման. Ա շատտու (??):

Ի՛շ 214բ. Մեծայայնիւ պրն. պաղտատար յա-կրեան:

Ի՛շ 284բ (բուն գրչէն). Արդ աղալեմ գմեզ եղ-բայրք յիշեցէ յաղթն ձեր զստացոյ գրոցս: զմարգարէ երեց. եւ զայլ:

70.

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

ՊԻՐ = 1453:

ԹՈՒՂԴԹ 328. — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԻՆ 18×14×6 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ նրկսին, իւրաքանչիւրը 13,5×4 սմ.: — ԳԻՐ՝ բոլորգիւ. Թանաթ՝ սև, սկզբնատողներն եւ սկզբնա-տողները կարմիր. վարդագոյն, կապտականաչ. տող՝ 21: — ՆԻԻԹ՝ Թուղթ: — ԿԱՋՄ՝ չունի: — ՄԱՅԱՂԱՅԱՆԱՅ ՊԱՆԳԱՆԱՅ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ գէշ, Թուղթներ հնա-ցած, սկիզբէն, վերջէն ու մէջերէն պակաս ու Թափ-թփած: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԴԹ՝ էլ 99ա—բ, 161ա—բ, 262բ: — ԼՈՒՍԱՆԱՅԱՂԱՐԹԻՆ են անարուեստ. պատկերներ չկան: — ԳՐԻՃ՝ տէր Թակոթ քանապ. տեղ անծա-նօթ. Թուական՝ ՊԻՐ = 1453: — Չեռագրերս այժմ կը պատկանի Յովսէփ Մովսիսեանի:

Մատենաէ Ե. Աւետարան, որ կը պարունակէ. Է՛լ 1ա—4բ՝ կանոններու խորաններն ու անոնց բացատրութիւնը. Է՛լ 5ա—97ա՝ Մատթէոս. Է՛լ 97ա—98բ՝ Նախարարութիւն եւ ցանկ Մարկոսի. Է՛լ 100ա—158ա՝ Մարկոս, Է՛լ 158ա—160բ՝ Նա-խարարութիւն եւ ցանկ Ղուկասու. Է՛լ 162ա—259բ՝ Ղուկաս. Է՛լ 260բ—261բ՝ Նախարարութիւն եւ ցանկ Յովհաննու. Է՛լ 263ա—328բ՝ Եփեսոսն Եւս (վերջին պակաս):

ԹԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՆԷ. Ի՛շ 7բ. Զտար-դամ ի բարիս, եւ զարդա ի չարիս, զմեղապարտ գժաւզ. զպովովք առուտուն քաշան, յիշեցէք ի մա-քրափայլ աղաւթն ձեր, միով տը ողորմայիւ. ով զապ-րուեմարդը. որ Հանդիպիք նր աւետարանիս: Ի Թուա-կանութեան Հայրապետն առաւարիս. պէ. Եւսմանն

յունիս. որ աւր էր. Ժե. Բեմ Գրեւ զեք աւետա-
րանս:

Ի Զ 9 ա. Չմեղապարտ եւ զանորժան Գրեւ Գա-
կոր, քանչ, յիշեցէք ի տէր, միով տէր ողորմողիս, եւ
գուց յիշեալ ի իմեք առաջի գիշորիս յի:

Անգ. Մեղայ տեսան Աստուծոյ յամենայն մտայ
իմոյ:

Ի Զ 98թ. Չեղեկի եւ զմեղապարտ Գրեւ Գալկոր
յիշեցէք ի տէր:

Ի Զ 160թ. Չառանկայ մեղաք զառանանս քա-
հան, զպիւր, որ փափաքանաք սրտիս Գրեկի զեք
աւետարանս ի ձերութեան ժամանակս. զի վատեալ էր
այլս. եղի աչք (= ակնոց) եւ բազում աշխատանաք
Գրեկի վան փափաքանայ սրտիս, աղաչեմ յիշել ի տէր
սրտի մտաք:

Ի Զ 259թ. Աղաչեմ յիշել ի տէր զգաւակնս իմ
զաւրիքի քահանայ եւ զմարտիրոսն, եւ զամենակնս զԹաճ
տիկին, եւ զՏ... մարտի տիկին, եւ զայլ ամենայն աղ-
գ-իմանս:

Ի Զ 280ա. Ես ամենամեղս, եւ բազում քան-
քաղոց պարտականս, յակոր Գրիւս, առաւանդն քահա-
նայ յերես անկեալ աղաչեմ զամենեանս: Ով պա-
տականս զսուր լուսնամայի ողբ չանգիպիցիդ այսմ առ-
տուանապարզ մատենիս: Երեմեալուի գետոցս, կամ
կարգալով կամ զարգալով, սրտի մասաք ինքեցեք
զմեղութիւնս յանդանայ իմոյ, եւ իմոյն ամէն: Եւ իմն
որ առատն է ի սուրբ Բորիս, ձեզ եւ մեզ ողորմացի,
յաւարթ. անգի, եւ անեղիք: Այլ իմն ուղիւ խա-
չորութեան եւ Բորիսայ Գ. Բորիսիւ, զբազում ժամ-
անայ զի է բաց էի թողել զգրեմն, եւ լուսնայսն եւ
ձեռն բարացեալ... աչք Գրի ու յաւարտանս իմոյն զի
էի փութեանս - Իմ (Թաւղթի) եղբայրն պատուած ըլա-
լով՝ պահառ մատերը Գրի երեմեալութեամբ եւ Նո-
տարգիր):

Ի Զ 262ա (ոսար Գրեւ). Բն ձեռ յորժամ դառ ի
դատն, ձեռ արարանս. եւ յառանձն կայն. զարգար-
թէ եկայք առ ես ձեռ աշխատեալ. եւ ես չանգուցից
զմեզ չանգայ ընդ Նոսա. զղեւ բոյն. եւ զկին իւր.
Զիմիթայն: Եւ յանձնեմ կայ. զարան մաղաքն. եւ
կին իւր, զգուշ լուսանս թէ եկայք մաէք յուրախու-
թիւն տեսան. ամէն: Դարձեալ յիշեցէք ի քն զեղայր
բոյն, ԳՅրապետն. որ եղին նք աւետարանս. ի դուռն
նք ստեփանսն ի գիւղս. Նորէն. եւ մի չհեաջեմն
սա ի դրանէ օտառ. այլ մնա անիկ յիշատակ ի դուրս
նորա:

71.

Ս Ա Շ Ո Ց

ՊԺԳ — 1364:

ԹՈՒԿԹԹ 154: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 16X12X4 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր. Թանայ՝
սեւ, վերնագրերը, սկզբնատուրներ ու սկզբնատուրներ
կարմիր, սող 17: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ: — ԿԱՅՄ՝ կաշնապատ
փայտ: — ՄԱԳԱՎԱԹԱՅ ՊԱՆՊԱՆԱՎՎ վերջն մէկ
թիւնը. միջին մետրական նրկաթազրով չին անտա-
րանի մը մնացորդ: — ՆԱԳԱՎԱԹԱՅ քաւական մարդու.
սեղ սեղ թիւթ է ինկած: — ԿԱՅՄԻԳ ԹՈՒԿԹԹ՝ է 154թ:
— ԼՈՒԿԱՅԱՅԱՅՄԻ, զարգապիր եւս սակաւթիւն եւ
միշակ արուեստով: — ԳՐԻՉ՝ Ստեփանոս քահանայ,

տէր՝ անանիոս քահանայ մը. տեղ՝ Սմիթ. Թուական
ՊԺԳ — 1364: — Չեռագիրս այժմ կը պատկանի ամե-
րիկացի միսիսարս Վիլսոնի:

Մատենան է Էմբր Մարտոց. սկիզբէն թերթ
ինկած ըլլալով՝ շունի ցանկ. բնագրին մէջ գա-
նաք չկան:

ՅԻՇԱՅԱՅԱՅ ԳՐՈՒԹԻՒՆԲ. Ի Զ 95թ. Չա-
ղաք ի իս զառապեալ եւ զանաժան փրցն Գրեւ,
աղաչեմ յիշել ի տէր. զանգիտեա. եւ ձեռ մեզ յիշ-
աղաչ եւ մեզ յիշեցեւոցս ողորմողիս յիւր միւսանգամ
գալուստն:

Գլխաւ յիշատարան. Ի Զ 153թ. Փառք եւ Բ-
բորդութեան չանք եւ որդայի եւ նք չաղի: Գրեցաւ
մարտոցս ձեռամբ յաջանեղ եւ անարհեստ Գրի ստե-
փանոս առաւանդն քահան. ի թմիւ. ՊԺԳ: Ի քաղաքիս
ամիթ ընդ հոգեպետն, ի ինքնոյ արանանալ
քահան (անունը բաց թողաք). յիշատակ հոգւոյ իւրոյ
որը աւտիք ի ամեն յիշեալից յաղաթս. եւ մեզ յի-
շաղաչ եւ մեզ յիշեցեւոցս ողորմողի քն որդին (Ստար-
գիր կը շարունակուի) իմ յաւիտեանս ամէն. եւ որ գա-
նան տեւ ամէն:

Ի Զ 154ա. (վերին Նոտարգիր մեղաքով) Կար վե-
րստին Նորեղեցաւ Գրեւս որ կայ մարտոց եւ նազեցաւ
ձեռամբ մեղաքմած եւ անարժաւ մարտիրոս երկրոս որ
զանունս իմ ունիմ եւ զգործն ու. վայ զիս Ռ բերան.
Թմիւ. ՌՅՅ:

Ի մէջ նորմի տէր եղիպիս զոր ետ զա՝ Նորո-
գիւ յիշատակ իւր:

Ի Զ 154թ. Իշատակ է տէր սուգեան - Ի -:

72.

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Բ

?

ԹՈՒԿԹԹ 147: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 10X7,5X3 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին: — ԳԻՐ՝ Նոտար. Թանայ՝ սեւ,
սկզբնատուրներ կարմիր, վերնագրերը կարմիր. սող
11: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ: — ԿԱՅՄ՝ կաշնապատ խաւքաքտէ,
վրան քաշուած կանաչ թուղթ: — ՄԱԳԱՎԱԹԱՅ ՊԱՆ-
ՊԱՆԱՎ չկայ: — ՆԱԳԱՎԱԹԱՅ քահանայ: — ԿԱՅՄԻԳ
ԹՈՒԿԹ՝ ընդ ամէնը 23 էլ, մեծ մասը պատկերներու,
ստեղծ ներք: — ԼՈՒԿԱՅԱՅԱՅՄԻ ու զարգարներ
չկան: զերք կը զարգարն 20 մեծադիր պատկերներ
որոնք կտորուած հանուած են լատինական կրօնական
սուղագրեալ զրքերէ (միայն մէկը չին մետաղի անտա-
րանէ մը) եւ մարտնետով ներմուծուած են չոս: — ԳՐԻՉ՝
Միւրցն. տէր, տեղ եւ Թուական անմասոք: — Չեռա-
գիրս այժմ կը պատկանի Նիկիոյ Տէր-Օնանանի:

Մատենան է Աղթն աղիք, որ կը պարունակէ
Պատարագի մատուցման ժամանակ հաստատեալ-
ներու քերիք աղթքները, սուրբերուն յանձնա-
րարութեան, ճանապարհի, խոտորակութեան եւ
աղթքներ, վերջապէս ընկալ քաղաքութեամբ,
Որդի Աստուծոյ, հաստատ խոտորակութիւն. Սկսեալ
է 130ա—146թ «Երանականութիւնը զգետոց եւ
արարողութեան պատարագի», որ կը բացատրուի
պատարագի զգետներու եւ զանազան արարողու-
թեան նշանակութիւնը (վերջէն պատգով) Չեռա-
գիրս այս մասը թէեւ Նոյն գրէն, բայց նախորդէն
տարբեր է եւ յետոյ կցուած է ձեռագրին՝ Թմիւ-
րան լուսնայքները մարտնետական կարեւրով:

ՅԵՐԱՍԱԿԱՆԳՐՈՒԹԻՒՆԵՔ. Էջ 147ա յետին գրել. «որ կազմեաց թիւն ունի»:
Գրիշը յիշուած է աղօթքներու մէջ շատ անգամ, ինչ. օրինակ էջ 80, 124, 133 եւն. վերջին ստա-
ցող մը Տէր Օհան բոլոր այս Վիշգրուս կամ Միշքոն,
մեկերը ընթած եւ վրան իր անունն է աւելցուցած:

73.

ԵՐԱՍԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆԱԿԱՆՔ

ՌՃԻԸ = 1679.

ԹՈՒՂԹՔ 87: — ՄեծՈՒԹԻՒՆ՝ 15X10X1 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին, — ԳՐՈՒՆՈՒՐ. թանաք սեւ, վեր-
նագործող միայն կարմիր. տող 15: — Նիւթ՝ թուղթ: —
ԿԱԶՄ՝ շուրի: — ՄԱԳԱԿԱՆԹԵՆԱՅ ՊԼԱՊԼԱՆԱՅ չկայ: —
ՀԱՆԳԱՄԱՐՆԵՔ լաւ եւ մաքուր: — ԴԱՍԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹՔ
չկայ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԻ, պատկեր կամ զարդագիր
շուրի: — ԳՐԻՉ՝ Յովնանս. թուական ՌՃԻԸ = 1679:
տէր ու տիկ անծանօթ: — Չնուագիրս այժմ կը պատ-
կանի Ղազար Մելիք-Բաբալանեանի:

Մատենան է 1. «Երազհան զոր արարեալ
է Դանիէլ մարգարէն» էջ 1ա—63ա: 2. Այս են
ամենայն տնօրէնականքն քի այ մերոյ, ի սբ
ածքնակ մայրաքաղաքն յէմ: ի միջոյ եւ յարտա-
քոյ, որը կան հաւաքեալ սատ. ի թողութիւն
միշտ մերոյ. հաւատով երկրպագողաց, ամենայն
հաւատացեցող. էջ 13բ—83ա: 3. Տաղ ասացեալ
յակոբ քահանայէ ի վերայ սբ քաղաքին Երուսա-
ղէմի. Յատուծող շինեալ քաղաք պատուական.
էջ 83ա—86բ:

ՅԵՐԱՍԱԿԱՆԳՐՈՒԹԻՒՆԵՔ. Էջ 1ա. 1669
յուսկին ին պատմայիթի թիւն է:

Էջ 17բ. պիւղիւղեւն գաբրիէլ հրեշտակապետն է:

Էջ 18ա. ||| ||| ||| | |||| (այս ծածկագրու-
թիւնը պիտի կարգադուի Սննա):

Էջ 18բ. յիշատակ է այս գիրոս:

Էջ 32ա, 33բ, 35ա, 40բ եւ այլուր «տէր զա-
բարին է այս գիրքը»:

Էջ 41բ. Ժե շաշիւուր Ե զոլամայ Ժ զափտան
Բ բինիլ Բ շաշիւուր Ա մարգանս անթարի Ա զանանս
զափտան Ա անդարի:

Էջ 67բ. սափար նազի գեան Ա շահ խազմազ
զազրին եւ միշտ որն սեթաղի գրեց եւ շատա մնայ:

Էջ 82բ. գաննառ ունիթ առիլ քեզ թախար
իմ յն քրիստոս. ոսկի վարամ կամ թէ զարամ:

Էջ 86բ. Ա մաշտոց Ա աւետարն Ա կտակարան
Ա Ժմկիթ Ա յն որդի Բ շարական Ա սաղմոս Ա ձազիկ
զորոց Ա աղէկապիլք Ա գրոյկ մաշտոց Ա քարոզիչիլք
Ա տունացոյց Ա սաղարան Ա հորանց վարք Ա գալու-
սեան գիրք Ա մարանքի զուրի մահառ Ա տունացոյց
ճանի գիրք Ժե:

ԳԻՒՄՐ՝ յիւսուրու. Էջ 87ա. Աւարտեցաւ
երազհան եւ իր եմ անօրինականքն թիւն ՌՃԻԸ.
մարտ ամսոյ ի տասն եւ հինի. Ով ընթերցողք եւ. օրի-
նակոցք սորա լինեցեք զգրքը սորա ստաւապեալ յով-
հաննէս. հանգրեմ հայր միշտիւ. եւ ան որդիս ստա-
ցեք. եւ անն անի որ առատն է ի առուր բարեաց,

տացե մեզ յիշողացք զերկնից արեւոյթիւնն օր է
մահեալ անգրաւ յաւիտեան. ամեն: Հայր մեր որ յիւ.
Էջ 87բ. Թիւն ՌՃԻԸ Ա ամբ յաւիտի իւր որ էր
վարդեմիթի առաւուսառն երկրիէն աշտուր կեաւ. Թիւն
ԹՃԻԸ փետուրեթի ԺԲ օր երեքշաբթի. առաւուս փա-
նոս աշտուր կեաւ. ան երկար ում տայ ամեն:

74.

ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԹԻՒՆ

1295—98.

ԹՈՒՂԹՔ 184: — ՄեծՈՒԹԻՒՆ՝ 26X18X5 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին, խիստ գեղեցիկ եւ մաքուր:
— ԳՐՈՒՆՈՒՐ բոլորով, շատ մաքուր գրութեամբ, թու-
նաք սեւ, վերնագրերը կարմիր. տող 17—18: — Նիւթ՝
հաստ եւ ողորկ ընտիր թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշնպատ
փայտէ: — ՄԱԳԱԿԱՆԹԵՆԱՅ ՊԼԱՊԼԱՆԱՅ մեղքերն եւ
վերջէն երկու թերթ թմարող ին կտակարանի, քրկա-
թագիր գրութեամբ: — ՀԱՆԳԱՄԱՐՆԵՔ շատ լաւ: — ԴԱ-
ՑԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ չկայ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԻ եւ զարդագիր
չկայ. պատկերներու մասին տես տակը: — ԳՐԻՉ՝ թորոս
քանայ. տէր Սմբատ Գ. Թագաւոր Վիլիկիդ, այն է հե-
թում Բ. Եղբայր, որ օրինաւոր թագաւորին քաղա-
կայութեան ժամանակ խնջ գահը եւ մի քան տարի գա-
հակալեց, մինչեւ որ հետում դաւանալով Պոլսէն նստ առաւ
իր աթոռ. տեղ մայրաքաղաքն Սիւ. թուականը պիտի
ըլլայ 1295—98, որովհետեւ այս է Սմբատ Գ. Թա-
գաւորութեան թուականը: — Չնուագիրս այժմ կը պատ-
կանի ղեքմակ Շերմազանի:

Նիւթով եւ գրութեամբ պատուական այս
մեռագիրը, որ հայկական թագաւորական գրա-
դարանին զարգերէն մէկը կը կոչուի, յատուկ խո-
րագիր մը շուրի, բայց կրեանք կոշիկ ըստ Նիւթին
Անանաբուժութիւն կամ ինչպէս յիշատակարու-
նին մէջ կ'ըսուի «բժշկարան ձիոյ եւ առհասարակ
գրատեսչոյ», Գրքիս Նեղինակներն են ասորի Գա-
րած բժիշկը եւ կիլիկեցի թորոս քահանան: Պա-
րած ասորի բժիշկը երկար տարիներ Պարտատ
մնացած ըլլալով՝ հմուտ էր արարեալ եւ արա-
բական բժշկութեան. երբ կիլիկիա կեաւ, Սմբատ
Գ. թագաւորը գտնելով զինքը՝ հրամայեց կազմել
միադարմանական գիրք եւ: Ասորի բժիշկը, որ
կ'երեւայ թէ հայերէնի մէջ յայնպէս չէր, մեծ
աղաչանքով իրեն օգնութեան կանչեց կիլիկեցի
թորոս քահանան, որ թէ արարեալն տեղեակ էր
եւ թէ հայերէն գրութեան մէջ յոյժ յայնպէս
Բժիշկ Գարած եւ թորոս քահանայ միասնով
իրարու հետ, պրպտեցին ճըրայ, Ապի-Եռուսէֆի,
Ռաշիտի եւ այլ բազմաթիւ Հնդիկ ու Պարտացի
նշանաւոր բժիշկներու գրութեանքը եւ կազմեցին
վերոյիշեալ գիրքը: Գիրքս 182 հատուածներու
տակ կու տայ լիակատար ու մանրամասն տեղեկու-
թիւններ՝ օրինակ մի ճանչնալու միջոցները, անոնց
գոյներու զանազանութիւնը, տեսակները, միեւ-
հեւ ճիւղերու զանազանութիւնը, անոնց գործածները, միե-
րու զանազան մեղքութիւններն ու պակասութիւն-
ները եւ գտնելու վերջապետելու միջոցները եւ են:
Սոյն պատուական եւ խիստ հետաքրքիր գրուածքը
ընտիր գանձարան մ'է հայերէն անանաբուժական
եւ անանաբուժական բառերու, այնպէս որ զգրիս
լիակատար ուսումնասիրութիւնը պիտի տայ թէ

ընդարձակ տեղեկութիւններ գիտութեան մասին
և թէ բազմաթիւ հայերեն նոր բառեր մեր բա-
նարանի համար:

Էջ 83բ կայ ձիւս մեծագիր պատկեր մը՝ որուն
շուրջը գրուած են ձիւս մարմնին վերաբերեալ բազ-
մաթիւ բառեր. էջ 87բ—89բ կայ 108 պատկեր «յա-
ղաք աղբոյն», որ զանազան աղբերու գործածած
թաթերէն ձեւերը կը ներկայացնէ:

Ձեռագիրս կը պարունակէ. էջ 1ա—6ա
ցանկ, էջ 6բ «ձնայ իմաստաւէրդին պատկերը, որ
շշանաւոր բոժիկ կամ անասնաբոյժ էր. էջ 7ա—
183բ բուն գրերն է, որուն կը յաջորդէ յիշատա-
կարան:

ՅԻՇԱՆԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆՔ. էջ 7ա. երկու
կնիք որոնց մակագրութիւնն է «Եփրեմ» վարդապետ
1222' (իսկ 1773 թիւ):

էջ 19ա. եւ այժմ Թաթերոսի որդի յօգնես գրեցի...
(բառ մը անբերեալ) Ռաֆիւ օգլան ի նուաճ նմ:

էջ 21ա. «գիր աղւտանքի» ռժով եւ 22 տառէ
բաղկացած գրութիւն մը որ կնիք ըլլալու է, որովհետեւ
մեծագրէն մօտը կը բաղկանայ 3 ձեւով նշանէն (16 հատ
իրար ետեւէ):

էջ 93ա. գոռքին վարդան գառու հհանէս (իրը
գրափորձ):

Այս բոլորը յետին գրիչներէ են:

Էջ 183բ—184բ (Գրիւսուք յիշատակարան).
Գիրքս այս բժշկարան է ձիւր եւ առհասարակ գրատա-
նոյ: Յաղագր զեղոց եւ նշանաց որ ձանկեան զաղէկն
ու պիծն: Փառք պատիւ եւ երկրպագութիւն հաւր
եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ. այժմ եւ միշտ եւ յաւի-
տեան յաւիտենից Ամեն Արք գրեցաւ բժշկարանս
ձիւր. եւ առհասարակ գրատանոյ, որ ձանկեան զաղէկն
եւ զպիծն, հրամաւ (= հրամանաւ) քնայտը արդայն
հայոց սմբատայ իմաստուն եւ մտախօհի. եւ հանձնարա-
լատիք եւ բարեպաշտի. որոյ ակն քի ձիւ միշտ հովա-
նաթի նորա փառնք ի փառս բարձրանալ նմոյ, երկար
կենալք տան: Ես ի հայրապետութեան տն Գրիգորիոսի
(այն է Գրիգոր Ե. անաւորդեցի, 1299—1307): Թարգ-
մանեցաւ գիրքս այս ի յարապ գրէ: ի հոյ բառ. որ է
բժշկարան ձիւր եւ այլ հասարակ գրատանոյ. ի բազում
իմաստասիրաց. եւ Ֆիւսաֆայից, Ճընաչ, եւ ապիու-
սուֆին, եւ ըսպլիտայ, եւ այլ բազում հնչեպոց, եւ
պաշտոտայ իմաստասիրաց ասացեալ սրոց զանաւանքն
չենք ասալ գրել: Եւ արք եւ նաւաստ բժիշկն, ֆարաշս
հրամանաւ տն իմոյ նք արքային. յանձն առի բազում
այնասանք. եւ Թարգմանեցի զաս. զորդ, եւ յստակ
բառիւ. զի յոյժ հմուտ էի, եւ վարժեալ յարուեստս
բժշկուի. ի մեծ պաշտատ. բազում տանալ. եւ եմ
պգաւ եւ հաւատալ մտորի. ձեռպաշտութեամբ կատա-
րեալ աղագրաւ. եւ աշխատեցայ Թարգմանել զբժշկա-
կան եւ զիմաստասիրական գիրքս ի մայրաքաղաք Աիւ:
Արք եւ Թորոս տրուալ քահանայ, անեալ զիս ֆարաշ
բժիշկն այս. եւ յոյժ աղայեաց զիս. եւ շատ հարկեաց.
եւ բազում խոստմունս խոստացաւ ինձ. եւ բազում
երգմունս երգուեալ ինձ. կատարեալ ի նք եւ յորտեալ
արքային: Եւ ես յորժամ լուայ զփախաբանն նք ար-
քային: Անս սորին եւ ապա յանձն առի. եւ գրեցի.
իսկ, եւ ապա վերադին նորոգեցի. եւ գրեցի մեծ

գիր. ի յարապ գրէ ի հոյ բառ. զորդ. եւ յստակ (յա-
ղորք Թերթը ինկած է. վերջին նորագիր բառը Թուի
նշանակել սեւագրութիւն, իր ի սեւ, որով յետոյ
նորէն մաքուրը գրեր է Կի գիր):

75.

Ք Ա Ր Ո Ջ Գ Ի Ր Ք

1817.

ԹՈՒՂԹԸ 260, էջը գրուած եւ նշանակուած
1—499: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ 20,5X25,5X3 սմ.: — ԳՐՈՒ-
ԹԻՒՆ մարտի միասին: — ԳԻՐ՝ Նոսր. սկզբնատողը
բոլորգիր. Թանաք սեւ, վերնագրերը՝ վարդագոյն. տող
28: — ՆԻՒԹ՝ Թողթ: — ԳՆԱՅՄ՝ կաշնպատ նաւաբո-
ւտէ: — ՄԱԳՆԱՅՄԱՅՍ ՊԱՆԱՅՄԱՅՍ չկայ: — ՀԱՄԱԳՆ-
ՄԱՆԸ շատ լատ: — ԴԱՏԱՆԻԿ ԹՈՒՂԹԸ սկզբին եւ
վերջին էջ 20՝ իբր պահպանակ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՅՄԱՐԻ
եւ զարդագիր քիչ եւ նոր ոճով: — ԳՐՈՂԺ Թովմաս
Սարկաւազ. ծաղկող Անդրեաս վարդապետ. տե՛ր Պո-
ղոս վարդապետ Արեւելցի, որ անշուշտ յայտնի Ղարա-
պաղեց Պողոս վարդապետն է, ուսուցիչ Արզիմանի եւ
նազարեանի, տեղ Պօլիս. Թուական 1817: — Հնոս-
գիրս այժմ կը պատկանի Տիգրան Մելիք-Յորաքանին
որ նոյն Պողոս վարդապետի ազգականներն է:

Մասնական է. «Գիրք լատիներէ արաբեալ
հեղինակութեամբ սուրբ գրքը եւ եկեղեցական
մատենից. ի պետրոս վարդապետէ նստիլեւանցոյ
աղամայեան կոչեցեալ արքեպիսկոպոսէ ի փառս
Այ եւ յօգուտ բանասէր քարոզչաց ազգիս: Ի
հայրապետութեան որդի էջիմանին տեսուն Ամեն
յօռնահանձար կաթողիկոսի ամենայն Հայոց .
յամի տեսուն 1771: Իսկ այժմ՝ յորտե՛ր օրինակէ
գաղափարեալ ձեռամբ Թուման սարկաւազի պօ-
սեցւոյ, եւ ծաղկաբեցաւ ձեռամբ Անդրեաս վար-
դապետ հորեկիր եւ վայելչաբան եղբոր սիրելւոյ
մերոյ (որք վառեալ գրով մեր աննաւաղել սիրովն
այ՝ ըստ արխատոսի իբր մի հօդի յերկուս մար-
մին տաղալարեալ, եւ մանաւանդ հետեւելով
փրկչական երանելի ձայնին՝ որ ասէ թէ անտի ծա-
նիցն մարդիկ թէ աշակերտ իմ եք թէ սիրեցէք
զիմեանս) ի վայելուծն Պողոս Աեւակրեա Արեւել-
ցոյ (որ ի միաբանութենէ աստիճէ հրաշալի եւ
հոյակապ վանից) եւ ապապայ բանասէր եղբորդ:
Ի Հայրապետութեան սրբոյ գահին էջիմանին
տեսուն Եփրեմայ քրիստոսաւոր կաթողիկոսի
ամենայն հայոց. եւ ի պատրիարքութեան երկուց
աթոռոց սր երեսաղէմի եւ պօլսոյ թէոդորոս եւ
պօլոս աստուածարեալ եւ աղգասէր արքեպիսկո-
պոսայ, յամի տեսուն 1817, յուլիս 20: Ի մեծ,
պօլիս:

ՀՐԱՆՑԱՅ ԱՄԱՐՈՍԱՆ

ՎԵՆԷ

